

УДК 336.051

ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗВИТКУ АРХІТЕКТУРИ РЕГІОНАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ

Прямухіна Н. В.

REGULARITIES OF REGIONAL ECONOMIC ARCHITECTURE PRO-SPACE DEVELOPMENT

Pryamuhina N.V.

У статті сформульовано та обґрунтовано закономірності розвитку архітектури регіонального економічного простору. В єдиній системі закономірностей виділено окремі групи залежно від учасників та зв'язків між ними. Подано практичне відображення окремих видів закономірностей, визначено їх багатогранність, взаємозв'язок та взаємозалежність.

Ключові слова: архітектура регіонального економічного простору, регіон, закономірності розвитку, агенти, трансформації.

Постановка проблеми. Методологічні основи системи знань про регіональний економічний простір прямо пов'язані з дією загальних законів та закономірностей. Закони розвитку є основою для його дослідження, розробки теорій та методик управління, алгоритмів планування і прогнозування, підходів до аналізу та інструментів впливу. Закономірності ж формуються в певній моделі економічної системи, породжуються зв'язками між складовими архітектури та змінюються в багатогранному динамічному економічному просторі. В той час як з законів починається процес формування наукових знань про явище, процес чи систему, закономірності супроводжують цей процес [1,2,3,4]. Деформація і руйнування старої моделі економічної системи породжує нову із деякими новими закономірностями розвитку. Нові світоглядні засади, нові та більш сучасні принципи, алгоритми інтелектуального пошуку ґрунтуються на адекватних реаліям закономірностях розвитку економічного простору.

Закономірності розвитку архітектури регіонального економічного простору виявляються через дії людей, тому опосередковано мають свідомий характер, проявляються через зв'язки між складовими системи і дуже чутливі до руйнування цих зв'язків. Їх пізнання за допомогою більш сучасних наукових методів, моделей і підходів, дозволяє людині, як ключовій фігурі економічного простору, зрозуміти та організувати свою діяльність в умовах їх дії, а не всупереч їм. Такий підхід дозволить уникнути проблем, пов'язаних із

використанням методології, експериментальних малодосліджених підходів, моделей і методик, підвищити ефективність діяльності, уникнути конфліктів між учасниками системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні і зарубіжні науковці, такі як А. Гальчинський, В. Геєць, П. Гудзь, Б. Данилишин, М. Долішній, В. Лепський, М. Пашкевич, Т. Пепа, Л. Семів, С. Сонько, О. Фінагіна, А. Чухно та ін., висвітлюючи особливості глобалізаційних та інтеграційних економічних процесів, підтверджують актуальність подальшого дослідження законів закономірностей розвитку економічної системи, виходячи з її динамічності та схильності до перетворень. Звернемося до класичного визначення терміна «закономірність». Таких визначень у науковій літературі велика кількість, вони різняться залежно від галузі науки та системи, яку описують. Найбільш адаптоване до закономірності розвитку регіонального економічного простору вважаємо визначення В. Романчикова, який інтерпретує її як одну з форм наукового пізнання, об'єктивно існуючий, повторюваний, стійкий, істотний зв'язок для групи явищ, що визначає процеси становлення та існування систем, що розвиваються [5].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Регіональний економічний простір нині формує нову систему закономірностей розвитку, дослідження якої є платформою для ефективних методологічних підходів щодо адаптації вітчизняної економіки до світових реалій.

Мета статті – формулювання та обґрунтування основних закономірностей розвитку архітектури регіонального економічного простору.

Виклад основного матеріалу. Методологічні основи дослідження побудови регіонального економічного простору та процесів його трансформації почнемо з визначення основних закономірностей розвитку регіонального економічного простору, які за спектром дії поділимо на три основні групи: економічної системи; агентів регіонального економічного простору; зв'язків між агентами регіонального економічного простору.

Розглянемо *закономірності розвитку економічної системи*. Ця група закономірностей визначає тенденції розвитку економічної системи. Узагальнюючи наявні теорії, для висвітлення походження тих чи інших закономірностей, виокремлюємо дві основні, найбільш відповідні до сучасних умов відтворення ринків та складності процесів глобалізації, кооперації та спеціалізації світових, національних та регіональних ринків. Відповідно до авторського бачення це: «Теорія хаосу»; «Теорія біфуркації економічних систем».

За «Теорією хаосу» (ідеями синергетики), яка є предметом досліджень багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців (Г. Хакена, Є. Князевої, С. Курдюмова) економічні системи — нелінійні, складні, характеризуються багатогранністю процесів, а тому багаторівневі, нестійкі і адаптивні до зовнішніх умов [6]. Структури, які в них функціонують можуть створюватися і зникати так само, як формуються і зникають хаотичні процеси в самій системі. Сценарій розвитку економічної системи — результат хаотичності її процесів, він не може бути однозначно прогнозованим. На цій основі сформулюємо *першу закономірність*: економічна система виникає і розвивається хаотично і непередбачувано, сценарій її розвитку не залежить від локалізованих упорядкованих структур, які діють у її межах. Наголосимо на парадоксальності самого існування структур у відкритих нелінійних системах — так званих дисипативних структур. Як можлива локалізація процесів у середовищах, де є нерівноважність, відкритість? Пояснення цього явища подано групою вчених, які глибоко досліджують синергетику (Н. Талеб, К. Майнцер, Р. Манн, В. Лепський, Д. Пунда, Р. Юсупов та ін.) [7,8,9]: всі процеси та діяльність усіх агентів із часом «затухає», але не однаково інтенсивно. Через нелінійність знищуються («гасяться») окремі види економічних утворень чи процесів, які не можуть вижити за цих коливальних. Інші агенти системи «виживають» і посилюються знову-таки через нелінійність. Причому ті, що руйнуються, і ті, що посилюються, можуть досить довго співіснувати, створюючи перехідний процес (перехідну економічну систему).

Досліджуючи «Теорію хаосу» та тісно пов'язану з нею «Теорію біфуркацій динамічних систем», основи якої були закладені А. Пуанкаре і А. Ляпуновим на початку ХХ ст., а потім розширені А. Андроном [10], сформулюємо *другу закономірність*: напрям розвитку економічної системи визначається в точках біфуркації, які є необхідним чинником самоорганізації системи, причому цей розвиток може бути визначений як сукупністю, так і єдиним агентом. Підтвердженням цієї закономірності є будь-який ринок. Загалом, вільний («хаотичний») ринок — головний інструмент самоорганізації і саморегулювання економіки і держави. Для ринкової економіки критичні коливання (флуктуації) у формі

банкрутств, вільної конкуренції, інфляції, змін курсів валют і котирування цінних паперів, конкурентного відбору підприємців через малий бізнес і т. д. — основа її розвитку і вдосконалення.

Із вище зазначеного простежується *третьою важливою закономірністю*, основи якої були закладені В. Вернадським. Для економічної системи вона означає, що будь-яка економічно недосконала система, яка перебуває в стані динамічно рухливої рівноваги зі складовими, збільшує, розвиваючись, свій вплив на систему. Підтвердженням цього є багато нових ринків, наприклад, інформаційний, який не можна назвати економічно досконалою системою (через його віртуальність, не контрольованість та складність регулювання). Але сьогодні ми маємо інформаційну епоху, інформаційне суспільство і економіку, створену саме внаслідок всеохоплюючого і зростаючого мега темпами інформаційного ринку.

Проаналізуємо *закономірності розвитку агентів економічного простору*. Актуалізація вивчення таких закономірностей спрямована на накопичення наукових знань про побудову економічного простору, їх узагальнення і ефективне використання. Варто зазначити, що від концентрації та особливостей розвитку агентів економічного простору залежать види, характер і міцність зв'язків між ними, які, як генетичні коди в живому організмі, формують оригінальний і неповторний економічний простір.

Перша закономірність є логічним наслідком Закону Рейлі, основна ідея якого така: зі збільшенням числа жителів міста збільшується число сторонніх споживачів, які не проживають у межах міста. Цей закон характерний для ринкової економіки і діє у відповідних моделях економічних систем. Його дія спостерігається у всіх країнах, якщо тільки за межами міст не створено привабливі для проживання умови. Причиною концентрації агентів ринку у мегаполісах та великих містах є їх економічні можливості та різноманітні способи задоволення потреб та інтересів суб'єктів господарювання і населення. В Україні новий імпульс до поширення цей закон отримав за незалежної держави та виникнення проблем на ринку праці. Причому безробітних серед сільських мешканців майже половина від всіх зареєстрованих незайнятих громадян. Високий рівень безробіття в сільській місцевості зумовлений багатьма обставинами, зокрема відсутністю коштів та знарядь для продуктивної праці, недостатньою активністю та рівнем інформованості з питань працевлаштування [11, с. 5]. Зазначимо, що споживачі, а отже, виробники, посередники та інші агенти ринку, з метою отримання більшого економічного ефекту та диверсифікації можливостей його максимізації, концентруються у великих містах, обласних центрах, мегаполісах. Звідси формулюємо *закономірність*: агенти економічного простору тяжіють до скупчень у

великих містах, де формується сприятливий фон для їх розвитку, перш за все — диверсифікації можливостей, діяльності, зв'язків. Отже, економічного простір має активні і пасивні зони, де спостерігається підвищена і знижена щільність агентів.

Інша важлива *закономірність* розвитку економічного простору породжена попередньою, пов'язана із факторами впливу і сформульована нами на основі узагальнення наявних наукових підходів, а також очевидної паралелі між економічною і екологічною системою, аналогічні особливості агентів якої подав у вигляді закону В. Шелфорд [12,13].

Одні і ті ж фактори неоднаково впливають на агентів економічного простору. Нагадаємо, що важливою характеристикою є їх витривалість до дії того чи іншого фактора, про що йшлося вище [14]. На агентах негативно позначається як недостатня так і надмірна дія будь-якого фактора. Сила впливу, яка сприяє активності розвитку агентів економічного простору, може бути визначена як «зона оптимальності», а межа їх витривалості лежить між верхньою і нижньою межами величини фактора, коли агентам загрожує ліквідація (знищення). Зони пригніченого стану — це «критичні зони». Величина діапазону зон оптимальності і критичних зон є критерієм для визначення витривалості (гнучкості) агентів регіонального економічного простору щодо впливу цього фактора — зона толерантності (рис. 1).

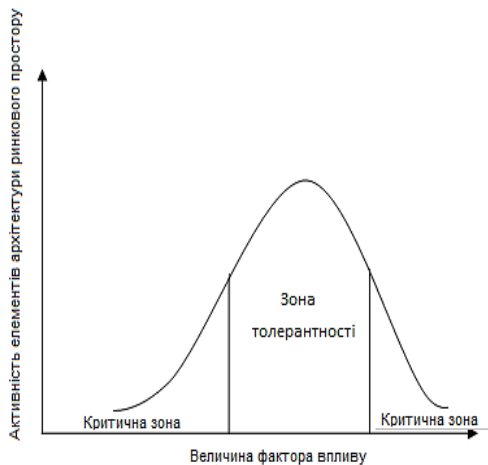

Рис. 1. Крива витривалості агентів економічного простору

*Побудувала автор за джерелами: 7,15

Чим вужча зона толерантності, тим менш витривалим є агент економічного простору. Кількісно такий показник виражається діапазоном, у межах якого агент зберігає рівноважний стан. На нашу думку усіх агентів економічного простору можна поділити за показником витривалості.

Отже, агенти економічного простору залежать як від нестачі, так і від надлишку впливу будь-якого з факторів, що має рівень, близький до межі

витривалості агента. Сформулюємо *закономірність*: побудова економічного простору характеризуються мінімумом і максимумом впливу певних факторів, і реагує аналогічно на обидва критичних значення фактора впливу. Її витривалість щодо впливів у діапазоні між цими двома факторами можна назвати межею витривалості (стійкості).

Фактори впливу на агентів економічного простору діють не поодинокі, але комплексно і «зона оптимальності» фактора може варіювати залежно від паралельних факторів. Серед великої кількості факторів, які впливають на побудову економічного простору, є обмежувальні, тобто такі, рівень яких наближається до межі витривалості або перевищує її. Ці фактори або доповнюють вплив, створений попередньою сукупністю чинників, або достатньо потужні самі по собі. Наприклад, інтереси населення є чинником, вплив якого здатний зруйнувати цілу галузь, як самостійно, так і за сумарного впливу супутніх факторів (сільське господарство). Або ж, навпаки, відродити сферу військового забезпечення, створити попит на неї та стимулювати її розвиток, як це відбулося за наявності загрози цілісності держави в 2014 р. з боку Росії.

Наголосимо ще на одному важливому моменті: вплив будь-яких факторів на агентів економічного простору відстрочений у часі через багатополарність кожного з них, які мають розгалужену систему зв'язків. Це ж є причиною рідкісних випадків впливу індивідуального характеру. І чим більше таких зв'язків, а головне, чим вони міцніші, тим стійкішим є агент.

Розглянемо *закономірності розвитку зв'язків між агентами економічного простору*. Спираючись на наукові дослідження синергетичних та екофізичних методів динамічних та структурних характеристик економічних систем [16] та зіставляючи результати із міждисциплінарним підходом, що активно застосовується для порівняння особливостей зв'язків між агентами екологічної, економічної, фізичної та інших систем, констатуємо: тенденції розвитку таких систем схожі, як схожими є причини та характер зв'язків між їх складовими. Так, зв'язки в екосистемі досліджував в 1974 р. Б. Коммонер, В. Вернадський, М. Реймерс, в економічній системі — Г. Хакен, І. Пригожин, Б. Мандельброт, Р. Томм, В. Арнорльд, С. Курдюмов, Г. Малінецький та ін., фізична природа і зв'язки в економічних процесах описав Ф. Андерсон, В. Парето та Б. Мандельброт (нобелівський лауреат з фізики 1977 р.).

Отже, *основна закономірність розвитку зв'язків між агентами економічного простору*: усі агенти економічного простору пов'язані між собою зв'язками різного характеру, міцності та тривалості. Характер зв'язків, мета або інтерес визначають їх тривалість і міцність. Але інтерес — це не єдина причина формування зв'язків, хоча і основна. Йдеться про те, що в динамічній економічній

системі існує велика кількість взаємозв'язків, які є хаотичними, непередбачуваними та непотрібними для агентів. Наприклад, інформаційний простір є всеохоплюючим і неконтрольованим, тому його вплив на складові побудови територіального простору (а отже, і зв'язок з ними) здійснюється як за їх бажанням, так і без нього. Агропромисловий сектор регіонів України має дуже опосередкований зв'язок із динамікою валютних індексів світового ринку, але у період їх коливань зростання цін на українські зернові не уникнути. На рис. 2 показано, як агент економічного простору *I* взаємопов'язаний із рівнозначними агентами *I* і відмінними від нього агентами 2,3, але зв'язок із агентами 4 і 5 складніший для *I* та може бути одностороннім (рис. 2).

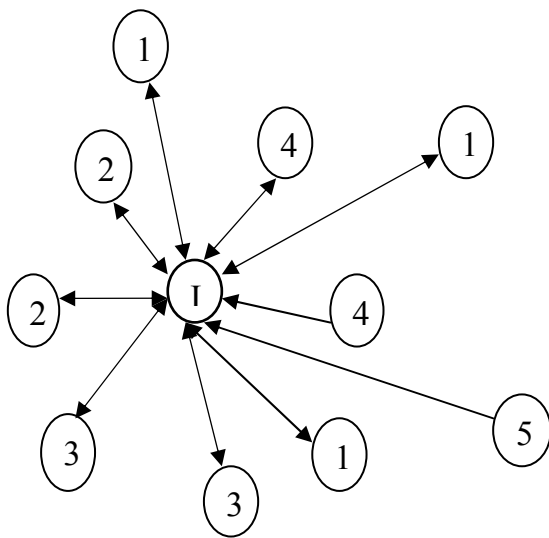

Рис. 2 Зв'язки між агентами регіонального економічного простору

*Розробила автор

Агенти 4 і 5 не потребують зв'язків із досліджуваним агентом, вони через своє положення у будові економічного простору здійснюють вплив на його діяльність, механізми господарювання, менеджменту. Але все ж таки вплив є. Він може бути відстроченим у часі, чи виявлятися через наслідки діяльності і згодом формувати змінену модель економічної системи та у ній відвойовувати собі місце. Наголосимо на важливій *другій закономірності*, що простежується з цього: чим ближче територіально знаходяться агенти, тим інтенсивніші та активніші зв'язки між ними. Міцність і тривалість не залежить від відстані між агентами.

Третя закономірність зв'язків між агентами регіонального економічного простору: будь-який агент може розвиватися лише за наявності зв'язків, абсолютно ізольований саморозвиток не можливий. Навіть за наявності власної сировинної бази повний виробничий цикл підприємства не може бути

завершений через мережу зв'язків економічного простору, тобто є споживачі, посередники, постачальники інформації, інститути інфраструктури, які унеможливають ізольований розвиток агентів.

Із цієї закономірності відстежуємо кілька дуже важливих *наслідків*: по-перше, абсолютно безвідходне матеріальне виробництво неможливе; по-друге, будь-яка високоорганізована (за рахунок тісної мережі зв'язків) економічна система, розвиваючись, є потенційною загрозою для більш високоорганізованих систем; по-третє, зміни у великих економічних системах мають незворотний характер.

Висновки. Дослідження закономірностей розвитку архітектури регіонального економічного простору свідчить про відображення їх наслідків у багатьох властивостях і законах, що підтверджує їх взаємообумовленість та взаємозалежність, а також тісноту, щільність та багатогранність зв'язків між агентами економічного простору територій. Інструментарій наукових підходів для планування, прогнозування і стимулювання трансформацій економічного простору на рівні регіонів буде більш ефективний за врахування класичних, а також новітніх знань про закономірності його розвитку.

Л і т е р а т у р а

1. Амоша А.И. Каноны рынка и законы экономики: кн. 7. Процесс эволюции экономики / А.И. Амоша – Донецк: Изд-во ИЭП НАН Украины, 2004. – 619с.
2. Бажал Ю.М. Економічна теорія технологічних змін: навч. посіб. для вузів / Ю.М. Бажал. – К.: Заповіт, 1996. – 240с.
3. Мочерний С.В. Політекономія: Підр. – К., Вікар, 2005 – 386 с.
4. Macroeconomics / A.O. Zadoia, Y.E. Petrunia, S.V. Kuzminov, O.M. Trushenko, A.O. Kosyakina. – Dnipropetrovsk: Alfred Nobel University, Dnipropetrovsk, 2011. – 296 p.
5. Романчиков В. І. Основи наукових досліджень. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2007. — С. 129 (254 с.)
6. Хакен Г. Можем ли мы применять синергетику в науках о человеке? / Г. Хакен. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://spkurdyumov.narod.ru/Haken7.htm>.
7. Когнитивная природа современной сложности управления/ Д.И. Пунда, Р.М. Юсупов. Труды СПИИРАН, 2011. -Вып. 18. - С. 320–335. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.proceedings.spiiran.ru/data/src/2011/18/00/spyproc-2011-18-00-14-rus.html>
8. Лепский В.Е. Технологии управляемого хаоса – оружие разрушения субъектности развития. [Электронный ресурс]. - Режим доступа:http://3mv.ru/publ/lepskiy_v_e_tekhnologii_upravljaemogo_khaosa_oruzhie_razrusheniya_subektnosti_razvitiya/3-1-0-10276
9. Нассим Николас Талеб. Черный лебедь. Под знаком непредсказуемости. [Электронний ресурс]. - Режим доступа: <http://www.ex.ua/72245738>

10. Теория бифуркаций / Динамические системы // [В.И. Арнольд, В. С. Афраймович, Ю. С. Ильяшенко, Л. П. Шильников] // Итоги науки и техники. Современные проблемы математики. Фундаментальные направления. — М.: ВИНТИ, 1986. —Т. 5. —С. 5-218.
11. Волошук Г.О., Бородюк Н.В. Особливості функціонування державних цільових фондів // Економіка, фінанси, право. — 2003. — № 4. — С. 3 — 7/
12. Shelford V.E. Physiological animal geography // J. Morphol. 1911a. Vol. 22, N 3. P. 551—618.
13. Shelford V.E. Ecological succession. I. Stream fishes and the method of physiographic analysis // Biol. Bull. 1911b. Vol. 21, N 1. P. 9-35.
14. Прямухіна Н.В. Теоретико-методологічні засади розвитку архітектури регіонального ринкового простору / Н.В. Прямухіна // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. — 2014.— С.62-71.— (Економічні науки.).
15. Клаус Майнцер Сложность и самоорганизация возникновение новой науки и культуры на рубеже веков. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://ihtik.lib.ru/2013...g-razdely/>
16. Дербенцев В.Д. Синергетичні та еконофізичні методи дослідження динамічних та структурних характеристик економічних систем: монограф. / Дербенцев В.Д., Сердюк О.А., Соловійов В.М., Шарапов О.Д. — Черкаси: Брама-Україна, 2010. — 287 с.
10. Theory of bifurcations / Dynamic system // [VI Arnold VS Afraymovych, S. Ylyashenko, L. Shil'nikov] // Results of science and technology. Modern problems of mathematics. Fundamentalnye direction. - M.: VINITI, 1986. T. 5. S. 5-218.
11. Voloshchuk GA, NV Borodyuk Features of functioning of state funds // economics, finance, law. - 2003. - № 4. - P. 3 - 7 .
12. Shelford V.E. Physiological animal geography // J. Morphol. 1911a. Vol. 22, N 3. P. 551-618.
13. Shelford V.E. Ecological succession. I. Stream fishes and the method of physiographic analysis // Biol. Bull. 1911b. Vol. 21, N 1. P. 9-35.
14. Pryamuhina NV Theoretical and methodological principles of the regional market space architecture / NV Pryamuhina // Proceedings of Cherkasy State Technological University. - 2014.- S.62-71.- (economics.).
15. Clause Complexity Mayntser self-organization and emergence of new science and culture at the turn of centuries. [Electronic resource]. - Access: <http://ihtik.lib.ru/2013...g-razdely/>
16. Derbentsev VD Synergistic and ekonofizychni methods of dynamic and structural characteristics of economic systems: monographs. / Derbentsev VD, Serdyuk AA, Solovyev VN Sharapov OD - Cherkasy gate, Ukraine, 2010. - 287 p.

References

1. Amosha AI Kanony market economy and laws: Vol. 7. The process of evolution of the economy / AI Amosha - Donetsk: YЭP Publishing House of the NAS of Ukraine, 2004. - 619s.
2. Vazhal YM Economics of technological change: teach. guidances. for schools / YM Wanted. - K.: Testament, 1996. - 240p.
3. Mocherny SV Political: Piedra. - K., Vikar, 2005 - 386 p.
4. Macroeconomics / A.O. Zadoia, Y.E. Petrunia, S.V. Kuzminov, O.M. Trushenko, A.O. Kosyakina. - Dnipropetrovsk: Alfred Nobel University, Dnipropetrovsk, 2011. - 296 p.
5. Romanchykov VI Basic scientific research. Tutorial. K.: Center of educational literature, 2007. - S. 129 (254 pp.)
6. H. Haken Mozhem Do We Apply synergy in the sciences of man? / H. Haken. [Electronic resource]. - Access: <http://spkurdyumov.narod.ru/Haken7.htm>.
7. Kohnyuvnaya nature Modern management complexity / DI Punda, RM Yusupov. Proceedings SPIIRAS, 2011. - Выр. 18. - P. 320-335. [Electronic resource]. - Access: <http://www.proceedings.spiiras.nw.ru/data/src/2011/18/00/spyproc-2011-18-00-14-rus.html>
8. Lepskey VE Technologies controlled by chaos - arms razrushenyua subьektnosty development. [Electronic resource]. - mode доступа:http://3mv.ru/publ/lepskij_v_e_tekhnologii_upravljaemogo_khaosa_oruzhie_razrusheniya_subektnosti_razvitija/3-1-0-10276
9. Nassim Nicholas Taleb 9. Black Swan. Under the sign nepredskazuemosty. [Electronic resource]. - Access: <http://www.ex.ua/72245738>

Прямухіна Н.В. Закономерности развития архитектуры регионального экономического пространства.

В статье сформулированы и обоснованы закономерности развития архитектуры регионального экономического пространства. В единой системе закономерностей выделены отдельные группы в зависимости от участников и связей между ними. Подано практическое отражение отдельных видов закономерностей, определены их многогранность, взаимосвязь и взаимозависимость.

Ключевые слова: архитектура регионального экономического пространства, регион, закономерности развития, агенты, трансформации.

Pryamuhina N.V. Regularities of regional economic architecture pro-space development.

The article formulates the regularities of development of architecture of regional economic space. In the unified system of laws separate groups depending on participants and relationships between them. Enjoyed the practical reflection of certain types of patterns, to determine their diversity, interconnectedness and interdependence.

Key words: architecture of regional economic space, region, pattern of development, agents of transformation.

Прямухіна Наталія Валентинівна, к.е.н., доцент кафедри фінансів Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси. natalia_pr@meta.ua

Рецензент: **Заблодська І. В.**, д.е.н., професор

Стаття подана 09. 01. 2015